

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Arařtırmalar
Year: 6 - Number: 19 p. 123-130, Spring 2022

İşlevsel Kuram Bağlamında Yusufeli (Artvin)'nde Mâni Söyleme Geleneği*

The Tradition of Saying Mania in Yusufeli (Artvin) in the Context of Functional Theory

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1035944>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
13.12.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
26.03.2022

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
29.03.2022

Asya Studies

Ayşe Çelik Kan

Doktora Öğrencisi / Isparta

Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve

Edebiyatı ABD,

aysekancelik@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-6884-220X>

Hatice Kitapçı

Türkçe Öğretmeni / Millî Eğitim

Bakanlığı, Yusufeli Halitpaşa

İlköğretim Okulu,

htckitapci08@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-1625-6356>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu araştırmada 2020 yılı öncesi verileri kullanılmıştır. Bu sebeple geçmişe yönelik Etik Kurul Onayı alınmamış ve bu durum makale içinde ULAKBİM TR DİZİN kararına uygun şekilde "Etik Kurul Beyanı" bölümünde açıklanmıştır.

Öz

İnsanları bir arada tutan, onların birbirleriyle anlaşmalarını sağlayan iletişimidir. Düğün, güreş, hasat, kadın eğlenceleri gibi pek çok etkinlik vasıtasıyla o an, o duruma göre hissedilen duygu ve düşünce sözlere dökülmektedir. Bu olaylar ve durumların gelişimi hayli zaman almıştır. Millî kültürümüz Orta Asya'dan Anadolu'ya varan uzun bir yol kat ederek bugünkü şeklini almıştır. Sosyokültürel yapı içerisinde değişim ve dönüşümünü sürdüren hem somut hem de somut olmayan kültürel birikimimiz dün olduğu gibi bugün de toplumu bir arada tutan ortak değerleri barındırmaktadır. Toplum içerisinde gelenek, görenek, örf, adet, duygu ve düşüncelerin aktarılmasında en etkili yollardan biri mânilerdir.

Yazılı ve sözlü kültürde meydana gelen değişim, zamana bağlı olarak gelenek, örf, adet gibi yapılar üzerinde kimi zaman sürekli kimi zaman belli formları koruyarak devamlılığını sürdürmektedir. Söz konusu değişim masal, ninni, hikâye, tekerleme ve diğer sözlü kültür unsurları gibi mâni söyleme geleneğini de etkilemektedir. Zaman süzgecinden geçerek günümüze gelen bu sözlü gelenek, söylendiği zamana ve yere göre değişiklikler içermektedir.

Bu çalışmada, Türk halk edebiyatının nazım türü ve birimi olan mâni, genel hatlarıyla tanıtıldıktan sonra Artvin ilinin Yusufeli ilçesinde mâni söyleme geleneğinin bugünkü durumu değerlendirilmiştir. Sahadan derlenen 218 mâni metni işlevsel kuram bağlamında incelenerek Yusufeli'nde mâni söyleme ortamı, mâni söyleyicilerinin ve dinleyicilerinin nitelikleri, mânilerin şekil ve muhteva özellikleri ve mânilerin konuları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Artvin, Yusufeli, Türk Halk Edebiyatı, Mâni

Abstract

Communication is what holds people together, to get them to come to terms. Wedding, wrestling, harvest, women's entertainment, many events, are poured into thoughts and feelings that are considered according to that moment. It is a multi-time of events and situations. National culture will have Central Asia, which is a long way from Anatolia. It contains both tangible and unreal designs that continue their daily and transformation in the socio-cultural structure. In the society, manis are the most effective ways in the first customs, traditions, feelings and transmission.

The generation that comes in the written and dictionary culture, depending on the time, its babies, which will always protect certain forms on structures such as tradition, custom, and tradition. The aforementioned fairy tale, lullaby, story, tongue twister and other dictionary cultural elements do not mean saying mani. This tradition, which comes from the filter of time, with the appropriate options and when it is said.

In this study, the verse type and unit of the Turkish people, the latter of which is introduced in general terms, were evaluated in the Yusufeli district of the province without saying the lesson. It cannot be thought by thinking within the 2 mani compiled from the field, it can be mentioned that the appearances and content features of the mani-sayers and their customers, and the consideration of manis.

Keywords: Artvin, Yusufeli, Turkish Folk Literature, Mania

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Çelik Kan, A. ve Kitapçı, H. (2022). İşlevsel Kuram Bağlamında Yusufeli (Artvin)'nde Mâni Söyleme Geleneği. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 6(19), 123-130.

GİRİŞ

Anonim halk edebiyatının temel tür ve şekillerinden olan mâni, hemen her konuda söyleyiş kolaylığına sahip olduğundan dolayı yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Daha çok yedili ve sekizli hece ölçüsüyle dört dizeden oluşan manzum türdür. Mânilerde anlam ağırlıklı olarak üçüncü ve dördüncü dizelerdedir. Söz konusu bu dizeler söyleyenin düşüncesini ortaya koymasına bakımından değerlidir. Doldurma dize denilen ilk iki mısra, konuya girişi sağlayan çevreyle ilgili mısralardır. Mânilerin mısra sayıları farklı olanları da vardır (Kaya, 2007). Buna kesik mâniyi ve artık mâniyi örnek olarak verilebiliriz.

Mâni tanımları daha çok mâninin dış, şekil hususları dikkate alınarak yapılmaya çalışılmıştır. Mâni sadece şekil olarak değil tür olarak da Türk edebiyatının önemli nazım türlerinden biridir (Oğuz vd., 2008: 189). Dört mısrayla beraber yedi heceli yazılmış, aaxa kafiye şemasına sahip mânilere tam mâni denilirken kesik, artık, deyiş gibi türleri de mevcuttur. Daha çok yedi heceli mâni kullanılmakla birlikte 4, 5, 8, 10, 11 ve 14 heceli mâniler de vardır (Dizdaroğlu, 1969: 57-58; Kaya, 1999: 32-33). Mânilerde durak, yedi heceli söylenenlerde 4+3, 3+4 veya 5+2 şeklinde kullanılmaktadır. Fakat çoğunlukla yedi heceli mânilerde durak kullanımı tercih edilmemektedir. Hece sayısı az olduğundan mütevellit durağa ihtiyaç duyulmamaktadır. Söylenmek istenilen konuya, o anki duruma ve duyguya en uygun hece ile mâniler söylenmektedir.

Mâni; Türkiye'nin her bölgesinde farklı adlandırmalar ile varlığını devam ettirmektedir. Bu durum Türkiye toprakları dışında da farklılıklar göstermektedir. Türkiye'de; *mâni*, *meâni*, *mâna*, *hoayat*, *bayatî*, *türkü*, *horyat*, *karşı-beri* (Boratav, 1997), *dörtleme*, *deyişleme*, *meni*, *ficek*, *pişrevî*, (Kaya, 1999), *kaşka*, *mesel* (Akalin ve Şimşek, 2003) gibi isimler kullanılırken Türkiye dışında; *mâni*, *bayatî*, *cır*, *çın* (Boratav, 1997), *meni*, *mahnı*, *mahna*, *şiğir törö*, *hoayat*, *horyat*, *koyrat*, *koryat*, *çing/çinik/çinig*, *aşule*, *koşuk*, *törtlik*, *törtsap*, *aytıspa*, *gayım öleğ*, *ölen türü*, *şiğir töri*, *rubayı*, *rubacı*, *törtlik*, *martıfal* (Kaya, 1999; Aça vd., 2012), *aytıpa*, *kayım ülenek* (Köprülü, 2009), *mane* (Gözaydın, 1990) gibi adlandırmalar yapılmaktadır. Yusufeli yöresinde ise mâni sözü yerine *meni* adı da kullanılmaktadır.

Mâniler konularına, hacimlerine, söylendiği yere ve şartlara göre sınıflandırılmıştır. Pertev Naili Boratav, mânileri söylendiği yerlere ve şartlara göre on başlık altında sınıflandırmıştır:

1. Niyet, fal (yorum) mânileri,
2. Anadolu'nun belli bölgelerinde ve İstanbul'da erkekler ile kızların atışmalarını konu edinen mâniler,
3. Çiftçilerin tarlada çalışırken birbirlerine veya bir başkasına söyledikleri mâniler,
4. Ramazan davulcuları ve bekçi mânileri,
5. İstanbul'da sokak sokak gezerek satıcılık yapanların söyledikleri mâniler,
6. İstanbul kahvehanelerinde söylenen mânileri,
7. Doğu Anadolu'da âşıkların söylediği mâniler,
8. Mektup mânileri,
9. Kına, düğün gibi eğlencelerde söylenen mâniler,
10. Türkülü maniler (Boratav, 1997).

Doğan Kaya ise mânileri yapılarına, hazırlanış ve uygulanışlarına ve konularına göre üç başlık altında sınıflandırmıştır:

A. Yapılarına Göre Mâniler

1. Hece Sayısına Göre Mâniler (a. Dört heceli, b. Beş heceli, c. Yedi Heceli, d. Sekiz heceli, e.

On bir heceli mâniler)

2. Mısralarına Göre Mâniler (a. Düz mâniler, b. Kesik/Cinaslı mâniler, c. Yedekli mâniler, d.

Müstezat mâniler)

B. Hazırlanış ve Uygulanışlarına Göre Mâniler (1. Niyet mânileri, 2. Katar mânileri, 3. Karşılıklı mâniler, 4. İş yaparken söylenen mâniler, 5. Saya mânileri, 6. Bayraktar mânileri, 7. Soru-cevaplı mâniler)

C. Konularına Göre Mâniler (1. Sevda mânileri, 2. Şehir mânileri, 3. Cinsel mâniler, 4. Ramazan mânileri, 5. Millî hislerle söylenmiş mâniler, 6. Mektup mânileri, 7. Hayvanlarla ilgili mâniler, 8. Askerlik mânileri, 9. Gelin-kaynana mânileri, 10. Tatlı mânileri, 11. Öğüt mânileri, 12. Sosyal konulu mâniler, 13. Felek için söylenmiş mâniler), (Kaya, 1999).

Mâni söyleme eylemini gerçekleştirmek için *mâni yakmak*, *mâni düzmek*, *mâni atmak* deyimleri kullanılır. Mâniciler, mâninin kafiye ve redif bölümüne ayak adını verirler. Mâniciden ayak bulmak, ayağı ayağına denk getirmek beklenir (Artun, 2017). Mâniler *mânici*, *mâni yakıcı*, *mâni düzücü*, *mâni*

atıcı, mahnıcı adı verilen kişiler tarafından gelişigüzel kendine özgü bir ezgiyle söylenir (Dizdaroğlu, 1969). Mâni özel bir ezgiyle âşıklar tarafından da söylenmektedir (Elçin, 1981). Yusufeli'nde mâni söyleyenlere *menici, meni atıcı, meni yakıcı, mâni atan, mâni yakan, mânici* gibi isimler verilmektedir.

Çalışmanın amacı, Yusufeli'nde (Artvin) mâni söyleme geleneği ele alındıktan sonra merkez ilçenin köylerinden derlenen mâniler konularına göre tasnif edilmiş ve bu mâniler işlevsel kuram bağlamında incelenmiştir. 2019-2020 yılları arasında Artvin'in Yusufeli ilçesinden derlenen 218 mâni metni tek bir makalede hacim olarak çok yer kaplayacağından uygun başlıklar altında, mânilerden örnekler verilerek tetkik edilmiştir. Makale içerisinde yer alan mânilerin kaynak kişileri (KK1, KK2...) kısaltılmış şekilde gösterilerek yazının sonunda kaynak kişilerin bilgileri ayrıntılı olarak verilmiştir.

YUSUFELİ'NDE MANİ SÖYLEME GELENEĞİ

Anadolu coğrafyasının değişik bölgelerinde olduğu gibi Yusufeli yöresinde de mâni söyleme geleneği kaybolma noktasına uzak değildir. Köy odalarında toplanmalar azalmış hatta çoğu köylerde köy odaları kapanalı uzun zaman olmuştur. İletişim çağının bize sunmuş olduğu olanaklar arttıkça kültür kimliğimizi oluşturan somut olmayan unsurlar o derece unutulmaya, kaybolmaya ve yok olmaya başlamıştır. Bütün bunlara rağmen eski kış akşamlarında yapılan toplantılarda ve eğlencelerde söylenen mâniler, kaynak kişilerin hafızalarında canlılığını korumaktadır. Bu durum Yusufeli köylerinde mâni söyleme geleneğinin az da olsa sürdürülmekte olduğunu göstermektedir. İcra ortamları daha çok kadınların kendi aralarında toplanarak yaptıkları günler, kına geceleri, hasat kaldırma, ekin ekme ve imecedir.

Yusufeli'nde mâni sözü yerine *meni* adı kullanılır ve mâni söyleyenlere *menici, meni atıcı, meni yakıcı, mâni atan, mâni yakan, mânici* gibi isimler verilmektedir. Kaynak kişilerden mâni söylenmesi istenildiğinde hatırında olmadığı gibi cevaplar alındıktan sonra birkaç mâni örneği sunulmuş ve böylece kaynak kişinin hatırlanması ve ardı ardına mâni söylenmesi sağlanmıştır. Birkaç kişiden oluşan bir ortamda mâni söyleme kaynak kişiler arasında adeta yarışa dönüşmekte, en çok mâni söyleyenin daha maharetli olduğu düşünülmektedir. Bir kişiye mâni hatırlatılmak istendiğinde mâninin ilk dizesi söylenilerek mâninin devamının söylenmesi sağlanmıştır. Kadınların bir arada olduğu ortamlarda daha fazla mâni derlendiği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte Yusufeli'nde mâni söyleme geleneğinin daha çok kadınlar arasında yaygın olduğu sonucu çıkartılabilir. Kaynak kişinin söylediği mânilerin sayısı arttıkça ortamda bulunan diğer kaynak kişiler tarafından onun, bu konuda mahir ve usta olduğu dillendirilmiştir. Buradan hareketle mâni söyleme aslında bir güç gösterisi sayılabilir.

Anlatılmak istenilen duygu ve düşüncelerin mâni ile kolaylıkla anlatılabildiği kaynak kişiler tarafından dile getirildiği gibi araştırmacılar tarafından da dile getirilmiştir. Ataerkil toplumda büyüyen kadınların duygu ve düşüncelerini ifade etmek için mâniyi tercih etmeleri mâni icracılarının daha çok kadınlardan oluşmasına vesile olmuştur. Erkek kaynak kişilerin daha çok sevda konulu mâniler söylediği bunun dışında nasihat niteliği taşıyan mânilere de yer verdikleri saptanmıştır.

Yusufeli'nde (Artvin) mâni söyleme geleneği daha çok elli yaş üstünde ve kadınlar arasında yaygındır. Bu da geleneğin geleceği açısından parlak bir durum oluşturmamaktadır. Beş merkez mahalle ve atmış üç köyden oluşan Yusufeli'nde bir yıl içerisinde merkez mahallelerle birlikte yirmi üç köyden elde edilen 218 mâni söz konusu geleneğin ilçede hâlâ devam ettiğinin en net göstergesidir. İlçenin bütün köylerinde yapılacak bir çalışma sonucunda durum daha net ortaya konulabilecektir.

YUSUFELİ MANİLERİNİN İŞLEVLERİ

Halk edebiyatı ürünleri sosyal ve kültürel ürünler olduğundan araştırmacılar tarafından birçok yöntem ile incelenmişlerdir. Söz konusu bu inceleme yöntemlerinden biri olan "Antropolojik Yöntem" yani işlevsel yöntem ile halkbilimi çalışmaları farklı yöne taşınmışlardır. İşlevsel yöntem halk edebiyatı ürününün metni ile ilgilenmez o, bağlam ile ilgilenir. Ürün hangi ortamda yaratıldı, nasıl yaratıldı ve kimler yoluyla bu günümüze ulaştığına dair sorular sormaktadır (Oğuz, vd., 2008; Ekici, 2011). Antropolojik Yöntemin kurucusu Malinowski "*Şüphesiz metin önemlidir fakat bağlamsız metin ölüdür.*" ifadesini kullanmıştır (Çobanoğlu, 2019: 262). Halk edebiyatı ürünlerinde işlev, ürünün yaratıldığı ortama dair soruların cevaplarını araması ve icracının önemli olduğu kadar icra ortamının da ne kadar önemli olduğunun gösterilmesini sağlamaktadır. Konular aynı olsa da özde değişimin olduğu işlevsel kuram ile görülebilmektedir. İşlevsel kuram ile kim, nerede, ne zaman, nasıl, kiminle gibi sorular cevap bulmakta ve eldeki ürün daha da anlamlandırılmaktadır. (Ekici, 2011; Özcan ve Gök, 2018). Kaynak kişilerin adı, doğum tarihi, eğitim durumu gibi bilgilerini öğrenmek üzere yöneltilen soruların yanı sıra dinlenen

mânilerin nerede, nasıl ve kimden öğrenildiğine dair soruları da yönelterek mânilerin bağlamı hakkında genel bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır.

Metin Ekici, Bascom'un halk bilgisi ürünlerinin işlevlerini şöyle açıklamaktadır:

1. *Eğlenme, Eğlendirme ve Hoşça Vakit Geçirme İşlevi*
2. *Toplumsal Kurumlara ve Törelere Destek Verme İşlevi*
3. *Eğitim ve Kültürün Genç Kuşaklara Aktarılması İşlevi*
4. *Toplumsal ve Kişisel Baskılardan Kurtulma İşlevi* (Ekici, 2011: 124).

Eğlenme, Eğlendirme ve Hoşça Vakit Geçirme İşlevi

Halk edebiyatının hem yazılı hem sözlü ürünleri yalnızca eğlenme amacı gütmmez. Folklor ürünlerinde eğlenme amacı olmakla beraber tek özelliği eğlenmek değildir. (Çobanoğlu, 2019). Eğlenirken düşündürme, gülerken hüzünlendirme halk edebiyatı ürünlerinin özelliklerinden biridir. Folklor ürünlerinin salt bir anlamı yoktur (Bascom: 2005). Folklorun işlevlerinden ilkinin eğlenme-eğlencenin olması bu eğlenmenin altında başka manaları barındırmadığı anlamına gelmemektedir. Hoşça vakit geçirmek için söylenen mâniler aynı zamanda hüznün, ayrılık, keder ve daha birçok anlamı içerisinde barındırmaktadır.

Bu derlemede hasat kaldırırken söylenen mâniler, kına gecelerinde söylenen mâniler, hanımların eğlenmek üzere bir araya geldikleri günlerde söyledikleri mâniler, bağ bahçe ekerken söylenen mâniler ve yaylaya göçerken söylenen mâniler bu işlevi destekler mahiyettedir.

Yusufeli'nde teknolojinin bu kadar yaygın olmadığı zamanlarda köy düğünlerinde kına geceleri erkek ve kızların ayrı evlerde eğlendiği, müzik olarak iki tahta veya metal kaşığın birbirine vurulması, bir kaşık ile tencere kapağına vurulması veya def çalma gibi yöntemlerle yapılmaktaydı. Erkeklerin katılması yasak olan bu kına gecelerinde hanımlar ritimli bir şekilde sıra ile mâni söyleyerek eğlenir ve oyunlar oynarlardı. Kına gecelerinde söylenen mâniler şu şekildedir:

*Deryaya gemi geldi
Gönümün yemi geldi
Ağlamayayım da ne edem
Ayrılık demi geldi (KK3)*

*Akşamın araklığı
Zülfünün taraklığı
Canıma keder gelir
Erkeğin iraklığı (KK4)*

*Akşam aralar beni
Bahtı karalar beni
Yarsız eve girince
Evler yaralar beni (KK4)*

*Mektup yazdım karadan
Dağlar çıksın aradan
Seni bana yar etsin
Yeri göğü yaratan (KK1)*

Hanımların bir araya gelerek yaptıkları günlerde daha çok aşk, seveda ve hasretlik içeren mâniler söylenmektedir. Söz konusu mânilere şu örnekler verilebilir:

*Sıra sıra dükkânlar
Yeşil ipek bükanlar
Ayva gibi sararır
Hasretlik çekanlar (KK2)*

*Gökten zembil iniyor
Pırıl pırıl dönüyor
Ateş misin be yârim
Seni gören yanıyorsa (KK3)*

*Taşlı yolları taşı
Yarimin gözü yaşlı
Ben yârimi tanırım
İnce kalemdir kaşı (KK8)*

*Bir taş attım oduna
Odunun budağına
Ateş olsam yapıysam
Kızların dudağına (KK5)*

*Hana indim han değil
Penceresi cam değil
Açtım baktım yorganı
Kıyılacak can değil (KK3)*

*Uzun çubuk uzatam
Yar yolunu gözetem
Eşin yok benzerin yok
Seni kime benzetem (KK6)*

Karşı tarafı küçümsemek, kızdırmak ve dalga geçmekten duyulan mutluluğu, hoşnutluğu dile getiren mâniler ise şöyledir:

*Bir ay doğdu ışıktır
Evleri karışıktır*

*Babası halt eylemiş
Kızı bana âşıktır (KK3)*

*Ha yuruma yuruma
Peynir koydum tuluma
Sanki beni bilmezsin
Köpek gibi uruma (KK9)*

*Karşıya kaban derler
Ökçeye taban derler
Bacı hatırın kalmasın
Kocana çoban derler (KK10)*

Bağda, bahçede çalışırken, hasat toplarken veya imece usulü iş yaparken ara verip dinlenmek için ağırlığını unutmak için dile getirilen mâniler ise şöyledir:

*Reyhan ektim bitti mi?
Yâre haber gitti mi?
Dediler yar evlenmiş
Başı göğe yetti mi? (KK11)*

*Maydanoz ot değil mi?
Yaprağı dört değil mi?
Yârim orda ben burada
Bana bu dert değil mi? (KK9)*

*Zeytin yaprağı dökmez
Meylim sendedir gitmez
Sen zannetme unuttu
Uzaktır elim yetmez (KK10)*

*Armut dalda asılsın
Asker yârin nasılsın
İkimizin sevdası
Gazetelere basılsın (KK10)*

Toplumsal Kurumlara ve Törelere Destek Verme İşlevi

Folklor ürünlerinin ikinci işlevi, toplumsal ritüellerin halk tarafından uygulanması, değerlerin korunup aktarılması ve törenleri izleyip dinleyenler tarafından toplumsal kurumların ve değerlerin kabul görmesidir (Çobanoğlu, 2019). Bununla toplumsal kurum ve töreler genç kuşaklara aktararak yaşatılmaya devam edilecektir.

Saha çalışmasından elde edilen mânilerde toplumsal kurumlara ve törelere destek verme işlevi, gençlerin sevgilileri ile görüşmeleri için hangi yolları kullandıkları, evlenmeyen gençlerin durumu, evlat ve kardeş sevgisi, sevdiğine kavuşamama sebebi olarak araya girenler ve başlık parası, kız isteme, İslamiyet'in şartlarından namazın önemi ve cenaze törenleri konulu mânilerde yer almaktadır.

Kardeş sevgisi gibi evlat sevgisi de mânilere konu olmuştur. Bu içeriklere sahip mâniler şunlardır:

*Bilmem Hint'e gider bilmem Yemen'e
Bir sual sarayım çayır çemene
Çayır çemen yavruları gördünüz mü?
Hiç birisi yavrulara benzemez (KK2)*

*Kardeşim birdir benim
Gözüme nurdur benim
İsmarladım gelmedi
Talihim kördür benim (KK2)*

*Kardeşim var dağ gibi
Ben yanarım kor gibi
Her biri dokuz pırlanta
Özlemim Kaf dağı gibi (KK12)*

Sevdiğine kavuşamama sebebi olarak araya girenler, başlık parası ve kız isteme ile ilgili mâniler ise şöyledir:

*İp attım ucu kaldı
Tarakta gücü kaldı
Ben sevdim eller aldı
Yürekte acı kaldı (KK10)*

*Karşıda durdun yeter
Bıyığın burdun yeter
Babam sana kız vermez
Boyumu gördün yeter (KK3)*

*Denizin ortasına
Kına koydum tasına
Allah'ım sen kavuştun
Bayramın haftasına (KK10)*

*Alaşağı vur dizi
Baban görmesin bizi
Babanın kesesine
Sayacağım beş yüzü (KK3)*

Gençlerin sevgilileri ile görüşmeleri için hangi yolları kullandıkları ve evlenmeyen gençlerin durumunu anlatan mâniler ise şunlardır:

*Sararım sarma
Toprak tenceresinde
Konuşalım yârim
Mutfak penceresinde (KK8)*

*Oy akşamlar akşamlar
Yine geldi akşamlar
Evliler evindedir*

Ergen nerde akşamlar (KK1)

İslamiyet'in şartlarına uyulmasının önemli olduğu konusu şu mânide verilmektedir:

Namaz kılmayandan kork

Bu işin sonrası yok

Fani dünyaya dalıp ta

Kalbini karartma çok (KK1)

Toplumsal olarak cenaze törenlere verilen önem ve cenaze yakınının beklenmesi âdeti aşağıda verilen mânide işlenmiştir:

Mâniye hoşum gelir

Ağlarım yaşım gelir

Ağır kaldır mevtamı

Belki kardeşim gelir (KK3)

Eğitim ve Kültürün Genç Kuşaklara Aktarılması İşlevi

Sözlü kültür ortamının daha yaygın olduğu toplumlarda nesiller boyu aktarılan bilgilerin daha doğru ve gerçek bilgi olduğu kabul görülür (Çobanoğlu, 2019). Üçüncü işlevi, okuma-yazması olmayan kültürlerdeki eğitim işlevidir (Bascom, 2005). Yusufeli yöresinde kültür aktarımının en yoğun olarak gözlemlendiği etkinlik şüphesiz düğünlerdir. Geline takılan takılar derlenen mânilerde şöyledir:

Girme gelin girme

Damatsız eve girme

Taksın beş kol bilezik

Takınca yüz çevirme (KK2)

İki sevgili arasında haberleşmenin mektupla yapıldığını belirten mâniler:

Yılan inceden atar

İnci bağlarda biter

Yavrum mektup tez gönder

Cahilim aklım iter (KK11)

Değirmen başı çar çar

Küstük ise barışak

Sen orda dur ben burda

Mektup ile konuşak (KK13)

Annelerin kızlarına evlilik konusunda nasihatleri genellikle eğitilmiş biriyle evlenmeleri konusundadır.

Bahçelerde atlıya

Gel atlıya atlıya

Annem beni verecek

Göğsü kravatlıya (KK3)

Ben varmam Oşnak'lıya

Çayı bulanıklıya

Allah'im nasip etsin

Boynu kravatlıya (KK14)

Gelin-kaynana çatışmasını konu alan mâniler:

Ambarda un kaynana

Çeşmede su kaynana

Oğlun bekler sofrada

Kalk ekmek yap kaynana (KK4)

Saçı saçaklı gelin

Beli kuşaklı gelin

Dün geldin de ne oldun

Çırpı bacaklı gelin (KK6)

Toplumsal ve Kişisel Baskılardan Kurtulma İşlevi

Dördüncü işlev, genellikle görmezden gelinmek istenilen, belirlenen davranışlar dışına çıkılmamasını öngören işlemlerdir. Folklor ürünleri toplumsal baskı unsuru olarak kullanıldığı gibi toplumsal kontrol için de kullanılmaktadır (Bascom, 2005). Yusufeli mânilerinde sevdiğine kavuşmak isteyen kız, annesinin ve babasının ya da akrabalarının rızası olmazsa kaçacağını dile getirmektedir.

Oğlan gider adına

Mehmet derler adına

Ben ona varacağım

Bibimin inadına (KK9)

Zalim babamdan kurtulamadım (KK2)

Bahçenin kapısını

Açamıyorum yâre

Anama duyurmuşlar

Kaçamıyorum yâre (KK3)

Kaleden kaleye atlayamadım

Kırıldı kantarım tartılamadım

Yârime varayım isterken

Asmadan gel asmadan

*Yaprağına basmadan
Gel seninle kaçalım
Jandarmalar basmadan (KK4)*

İki kişinin arasını bozmak üzere laf taşımanın nelere sebep olacağı, dedikodu yapana beddua etme konulu mâniler:

*Karşıda gül gezdiren
Gülü melül gezdiren
Ah desin kan tükürsün
Arada dil gezdiren (KK3)*

*Kara kara kazanlar
Kara yazı yazanlar
Cennet yüzü görmesin
Aramızı bozanlar (KK8)*

*İğne attım denize
Dolandı geldi yüze
Düşmanların adına
Yar yine döndü bize (KK3)*

Genç kızların evlilikten beklentilerinin hüsrarla sonuçlanması, beklenen kıymetin görülemediği de mânilere konu olmuştur.

*Uçtum havadan uçtum
Çakır çukura düştüm
Evveli kıymetliydim
Kıymetsiz yere düştüm (KK7)*

*Kaleden indim ancak
Elimde demir sancak
Ne kız oldum ne gelin
Ateşe yandım ancak (KK15)*

*Anneme deyin gelsin
Ata binsin harp etsin
Can çıktı yüz örtüldü
Daha neyime gelsin (KK7)*

*Sıra sıra sandığım
Açıp usanmadığım
Sana yazıklar olsun
Yârim sana yaptığım (KK2)*

SONUÇ

Sözlü kültür unsurlarından olan mâni, kuşaktan kuşağa aktararak günümüze gelmiştir. Halk edebiyatı şekil ve türlerinden olan mâniler insanların, duygu, düşünce, sevinç ve üzüntülerini dile getirebildikleri ürünlerdir. Fonksiyonel bir yapıya sahip olan mâniler teknolojinin gelişmediği dönemlerde halkın eğlence ve dinlenme etkinliklerinden olmuştur. Değişen zamana ve gelişen olaylara ayak uydurmaya çalışan mâniler; eski etkinliğini koruyamasa da yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Mâni söyleme geleneği Yusufeli yöresinde de eski canlılığına sahip değildir. Sahada edinilen izlenimlerde televizyon ve telefonun yaygınlaşması ile iletişimin azalmış olduğu ve sözlü kültür unsurlarının anlatılmasında sıkıntılar yaşandığı saptanmıştır.

Yusufeli'nde mâni söyleyenlere *menici*, *meni atıcı*, *meni yakıcı*, *mâni atan*, *mâni yakan*, *mânici*, gibi adlandırmalar yapılmaktadır. Mâni icra edenler mânileri, genellikle büyüklerinden dinlemiş ve öğrenmişlerdir. İrticalen mâni söyleyene rastlanmamıştır. İlçede saha çalışmasında tespit edilen bir diğer husus mâni söyleme geleneğinin hanımların bir arada bulunduğu ortamlarda daha çok uygulandığı yönünde olmuştur. Mâni söyleyenlerin yaşları daha çok elli yaş üstü olduğu belirlenmiştir. Yusufeli yöresinde mâniler, coğrafi şartların zorluklarının sözlere aktarılmış hali olarak görülüp okunması yerinde olacaktır. Bölge insanı duygusunu, düşüncesini, dini inancını, yaşadığı hüznü, dertlerini, kederini, sevincini mânilere dökmüş böylece kültürüne ait gelenek ve göreneklerin izlerini sürdürmüştür. Bütün bu konulara nazaran sevda konusu daha çok işlenmiştir. Duygularını açıkça ifade edemeyenler hislerini mânilerle açık etme yolunu seçmiştir. Genç kızlar evlenmek istedikleri delikanlıları tarif ederken erkeklerde beğendikleri kızların özelliklerini, giydiği kıyafeti, tutumunu mâni ile anlatmaktadır. Bununla birlikte gelin-kaynana çatışmasını konu alan mâniler de çoğunluktadır.

İşlevsel Kuram; folklor ürünlerinin derlenerek yazıya geçirilmesi, anlatılması, dinlenilmesi ve sosyokültürel bağlamda değerlendirilmesi bakımından başvurulan kuram olmuştur. Mânilerin; eğlenme-eğlendirme, hoşça vakit geçirme, toplumsal kurallara ve törelere destek verme, eğitim ve kültürün genç kuşaklara aktarılması, toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevi gibi işlevleri dört başlık altında ele alınarak bu işlevlerin derlenen mânilerde de yer aldığı tespit edilmiştir. Yusufeli ilçesi mânilerinde eğlenme, eğlendirme ve hoşça vakit geçirme işlevinin daha baskın olduğu görülmüştür. Beş merkez mahalle ve altmış üç köyden oluşan Yusufeli'nde bir yıl içerisinde merkez mahallelerle birlikte yirmi üç köyden elde edilen 218 mâni söz konusu geleneğin ilçede hâlâ devam ettiğini göstermektedir.

Yazarlık Katkısı

Araştırma kapsamında ele alınan Yusufeli manilerinin derleme ve İşlevsel Kuram bağlamında incelenmesinde yazar Ayşe Çelik Kan'ın çalışmaya katkısı %60 iken Hatice Kitapçı'nın katkısı %40 oranındadır. Saha çalışmasında kaynak kişilerin tespitini Hatice Kitapçı yapmıştır. Kaynak kişilerle bire bir görüşmeler ise ortak gerçekleştirilmiştir. Mânilerin söz konusu kuram kapsamında incelenmesi yazar Ayşe Çelik Kan tarafından yapılırken metnin imla hatalarının düzeltilmesi yazar Hatice Kitapçı tarafından yapılmıştır.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu araştırmanın verileri 2019-2020 eğitim ve öğretim yılında toplanmıştır. Veriler toplanırken etik konulara özen gösterilmiştir. Çalışma, *Asya Studies* dergisine 2021 yılında gönderilmiştir. TÜBİTAK ULAKBİM TR DİZİN'in verileri 2020 ve öncesi döneme ait çalışmalardan Etik Kurul İzni istenmeyebileceği yönündeki kararı doğrultusunda geçmişe yönelik etik kurul izni de alınamayacağından araştırma için etik kurul onay belgesi alınmamıştır.

KAYNAKÇA

- Aça, M.; Gökalp, H. ve Kocakaplan, İ. (2012). *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Akalın, L. S. ve Şimşek, E. (2003). "Mâniler", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*,(Cilt 3). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Artun, E. (2017). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Bascom, W. R. (2005). Folklorun Dört İşlevi. (Editörler: M. Ö. Oğuz ve S. Gürçayır). (Çev. F. Çalış). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2* İçinde (s. 71-86). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (1997). Mâni. *İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt: 7) İçinde (s. 0-0). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2010). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dizdaroğlu, H. (1969). *Türk Halk Şiirinde Türkler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ekici, M. (2011). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Elçin, Ş. (1981). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gözyayın, N. (1990). Anonim Halk Şiiri Üzerine. *Türk Dili Dergisi-Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, LVII(445-450), 1-104.
- Kaya, D. (1999). *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaya, D. (2007). "Müstezat Mâni" Terimi Doğru Mudur?". (Haz. Ş. T. Kaptan). *IV. Uluslararası Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği Sempozyumu Bildirileri-Mâniler* İçinde (s. 78-81). İzmir: Ege Yazarlar Birliği.
- Köprülü, F. (2009). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, Ö. (2008). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özcan, D. ve Gök, T. (2018). İşlevsel Kuram Bağlamında Uşak Mânileri ve Uşak'ta Yaşayan Mâni Söyleme Geleneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(9), 285-292.

Kaynak Kişiler

- KK1: Yurdagül DEMİRCİ, (1949), Merkez Mah.
- KK2: Mülkiye BOZ, (1948), Esenyaka Köyü.
- KK3: Ümmühan ÜNAL, (1964), Ahalt Mah.
- KK4: Senem AKTAŞ, (1945), Yamaçüstü Köyü.
- KK5: Zeliha YIKICI, (1944), Kılıçkaya Köyü.
- KK6: Dilek ÇELİK, (1981), Merkez Mah.
- KK7: Vahide ŞEKER, (1939), Ormandibi Köyü.
- KK8: Şengül AKPEHLİVAN, (1969), Esendal Köyü.
- KK9: Fehime ŞİMŞEK, (1946), Esenyaka Köyü.
- KK10: Sevgi BOZ, (1955), Esenyaka Köyü.
- KK11: Nebahat BOZ, (1951), Esenyaka Köyü.
- KK12: Fadime HODLİOĞLU, (1974), Alanbaşı Köyü.
- KK13: Fatma ŞİMŞEK, (1952), Esenyaka Köyü.
- KK14: Menduha ÇELİK, (1972), Köprüören Köyü.
- KK15: Hatice KİTAPÇI, (1990), Köprüören Köyü.